

32. Салата Г.В. Професор Л.Д. Проскураков (1858–1926 рр.): хронологічна ретроспектива життя та діяльності / Г.В. Салата // Історія науки і техніки: Збірник наукових праць. – К.: Вид-во ДЕТУТ, 2017. – Вип. 10. – С. 70–77.

33. Салата Г.В. Асиметрія історіографії життя і діяльності професора Л.Д. Проскуракова (1858–1926 рр.): нотатки до постановки проблеми / Г.В. Салата // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСБ НААН України; м. Київ, 19 травня 2017 р.– Київ: ТОВ «Центр поліграфії «КООМПРИНТ», 2017. – С. 338–340.

Соснін О.В.,

*доктор політичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки, академік
Української академії політичних наук,
професор кафедри університетської освіти і права
ДНВЗ «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України*

Воронкова В.Г.,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії,
академік Української академії політичних наук*

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН
«ЛЮДИНА–СУСПІЛЬСТВО», «СУСПІЛЬСТВО–ЛЮДИНА»,
«ЛЮДИНА–ПРИРОДА» У МІНЛИВОМУ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ**

Анотація

Мета наукового дослідження – концептуалізація проблем людини і суспільства, суспільства і людини, людини і людини, що розвиваються в мінливій сфері інформаційного простору. Проблеми людини отримали своє подальше вивчення, є дискусійними і не розділяються всіма вченими. Аналізуються сучасні концепції взаємовідносин «людина–суспільство» відомих філософів, що сприяли розгортанню проблем людини на початку ХХІ століття. Особлива увага приділяється аналізу взаємодії людини і соціуму як своєрідної іманентної суперечливості глобального інформаційно-комунікативного соціуму. З метою аналізу цього складного феномена застосовано інформаціологічний і синергетичний підходи та виявлено, що інформаціологічний, так і синергетичний підходи приводять до розуміння інформаційно-комунікативної єдності світу як цивілізаційної парадигми. Представлено умови формування цілісності особистості як результат динамічної (нестійкої) рівноваги в системі «особистість–суспільство», проте ця рівновага постійно перебуває під загрозою порушення внаслідок тих змін, які відбуваються в суспільстві.

Вступ

Актуальність взаємовідносин «людина–суспільство» і «суспільство–людина» в контексті соціальної філософії у тому, що її центральною проблемою є проблема людини, яка має не тільки загальнотеоретичний, загальнофілософський смисл, а й праксіологічний. Для соціальної філософії варто сформувати таку модель людини, яка включала б можливості, що слугують основою для аналізу найглибших і різноманітних взаємозв'язків людини і суспільства. Модель людини в соціальній філософії має функціонально-базисний характер і є основою для дослідження цілого ряду всезагальних закономірностей у співвідношенні «людина–суспільство». Пошуки підходу до нового формату моделі людини приводять до трирівневої моделі, яка є аналогічною трирівневій моделі суспільного світу: 1) суспільства як соціуму; 2) суспільства як системно-структурного світу; 3) суспільства як соціомікро – і соціомакросвіту повсякденності [1].

1. Концепції взаємовідносин «людина-суспільство», «суспільство-людина», «людина-природа» у мінливому інформаційно-комунікативному просторі

Так, цікавою концепцією сучасності є концепція людини В. Казначеева і Є. Спіріна. На їх думку, людина як продукт довгої біологічної еволюції, що відтворює в інформаційному аспекті еволюцію нашого Всесвіту, відтворює собою в закодованому вигляді послідовність історії нашого Космосу. Російські дослідники В. Казначеев і Є. Спірін рекомендують проводити комплексні дослідження Homo sapiens, спираючись на уявлення про людину як цілісне космопланетарне явище. Згідно з таким підходом, протягом тривалого часу еволюції формування біологічних рис людини проходило під час взаємодії з культурою, а етнічних, релігійних та інших звичаїв – під час взаємодії із природним середовищем. Соціальне не суперечить фізичному, космічному і біологічному, адже від народження людина має тілесну організацію, яка включає можливості її соціально-діяльнісного розвитку. Оскільки природа людини інваріантна, суспільство не може формувати заново в кожному поколінні людську природу. Воно «вишиває по канві» (людина як спресований Всесвіт) соціальний малюнок (особистість, яка уявляє собою мікрокосм соціуму) залежно від набору цінностей людини. Людина, перш за все, пластична істота, яка включає сліди космофізичної, біогенетичної і соціокультурної еволюції [2].

Людина як «молекула» – метафоричний вислів, який також свідчить, що людина є найменшою частиною Всесвіту, володіє її властивостями. Вважається, що людина як «молекула» включає максимум інформації про Всесвіт. Рівень організації живої матерії уможливорює чуттєве сприйняття інших рівнів ієрархічно побудованого Всесвіту – нижчого (елементарні частки, атоми, молекули та ін.) і вищі (системи галактик, Метагалактика). Разом із тим інтелектуальне розуміння людини охоплює широкий діапазон феноменів природи – від елементарних часток до космічних об'єктів. Загалом вважається, що людину можна визначити як макроскопічну істоту на середньому рівні структурної організації нашого Всесвіту, що користується інформацією про явища та об'єкти інших рівнів. Самоіснування людини зумовлено порівняною стабільністю агрегатів колоїдів і кристалів, а також нашої планети, причому будь-який більш високий рівень стабільності включає всю інформацію попередніх рівнів і нову інформацію, характерну тільки для нього. У структурній організації Всесвіту будь-який рівень має певне число енергії: кількість цих рівнів може бути необмеженим як на макро-, так і на мегарівні. Зародження розуму на найбільш багатому в інформаційному відношенні рівні передбачає її основну

властивість – усвідомити сутність Всесвіту, щоб у перспективі управляти її еволюцією [3].

Таким чином, тіло людини включає все багатство інформації, яке несуть всі рівні стабільності, що управляються квантовими законами і водночас чутливі до ефектів гравітаційної взаємодії, що виявляється на рівнях Всесвіту. Якщо погодитися, то біологічна еволюція в мініатюрі – космічна еволюція, то можна зазначити, що максимум інформації про Всесвіт знаходиться в основному в голові індивіда і добувається завдяки голографічній природі мислення. Варто враховувати і те, що мозок сучасної людини є результатом тривалого розвитку планетарного життя, що він саме адаптований до земних умов і не адаптований до сприйняття й оброблення інформації (зокрема, усесвітів, які не входять в зону його впливу). Варто враховувати і те, що мозок людини включає до 100 млрд нейронів – приблизно стільки, скільки планет у нашої Галактики.

Цікавою є точка зору Н. Моїсеєва, згідно з якою Всесвіт є цілісною єдиною системою, хоча цим даним не суперечить постулат про відсутність до певного часу керуючого начала в саморозвитку, самоорганізації Всесвіту, адже цій системі властиві параметри стохастичності і невизначеності, а також, із точки зору її біфуркації, вони зумовлюють незворотність космологічного універсального часу, з чим пов'язана непередбаченість еволюції суперсистеми Всесвіту та її фрагментів. Отже, навіть за відсутності цілепокладаючого начала розвиток Всесвіту характеризується деякою спрямованістю. Через це відбувається безперервне зростання різноманітності і складності матеріальних утворень, а на певному часі виникає жива речовина, яка слугує основою для виникнення Розуму, цілеспрямовано розвивається (у Всесвіті може бути багато таких зародків розуму) [4].

Шлях розвитку нашого світу такий: від початкового вибуху до цілеспрямованого розвитку. Цей підхід не виключає положення про те, що людина в потенції вже існувала у стані зародка Всесвіту, що еволюція Космосу жорстко детермінована. Значення концепції самоорганізації суперсистеми Всесвіту в тому, що вона виявляє «ефект зборки»: системи нашого світу сягають такого рівня складності, що у Всесвіті виникають нові властивості, яких нема в її елементів (до них належить і людина з розумом). Оскільки таких систем у Всесвіті багато, не виключається існування в ній позаземних, космічних цивілізацій, різноманітних форм життя і розуму. Земна еволюція життя унікальна, але це не виключає існування в ній позаземних форм життя. Світ – безмежний у просторі і часі, це фізичний вакуум, в якому виникають спонтанні фазові переходи, здатні дати життя новим усесвітам [5].

Концепція О. Колмогорова і О. Ляпунова про «великий біологічний вибух» підтверджує поширення життя в межах усього Всесвіту. Однією з головних проблем сучасної науки і світогляду є проблема виникнення земного життя, його зв'язку з Космосом, що передбачає обговорення масштабів поширення живої речовини у Всесвіті, зокрема і розумної форми у вигляді космічної цивілізації, що дає змогу розглядати земну біосферу як локальне згущення нескінченно космічного потоку живої речовини, а людство – як розумну частину живої речовини нашого Всесвіту (Метагалактики). Фізик Л. Морозов висунув концепцію «великого біологічного вибуху», згідно з якою передбачається існування великомасштабної структури живої речовини у Всесвіті. В 1960-х рр. О. Колмогоров і О. Ляпунов висунули гіпотезу про функціональну організацію космічної живої речовини, а американський фізик Ф. Дайсон сформулював концепцію космічних умов існування життя. У свою чергу, американський біолог К. Саган, аналізуючи проблему космологічних основ

виникнення життя, постулює існування загальної космічної закономірності: у Всесвіті протягом певного часу виникнення життя здійснюється як безперечне явище космологічної еволюції. Приватний випадок цієї закономірності – виникнення життя на Землі як виявлення загальної космологічної еволюції. Умови виникнення життя на Землі визначили її розвиток як цілого, тобто у вигляді біосфери, єдиного моноліту живої речовини. Це означає, що еволюція біосфери залежить від сукупності земних і космічних явищ [6].

Антропний космічний принцип В. Налімова – положення, що затверджує привілейоване місце людини у Всесвіті, яке виходить з наявного взаємозв'язку світових констант, а саме, що Всесвіт – це дім людини. Цей принцип має дві версії: сильну (російський вчений В. Налімов) і слабку версію (американський космолог Б. Картер) з афоризмом: «Я мислю, отже, світ такий, який він є». Сильна версія антропоного космологічного принципу базується на тому, що реальність Всесвіту залежить від існування людини, що біологічний відбір фундаментальних констант визначає специфіку і структуру Всесвіту, що саме виникнення Всесвіту значною мірою детерміновано існуванням людини.

У крайньому вигляді сильна версія цього принципу сформульована американським фізиком Дж. Уїлером, який виходить із концепції так званого співчасного Всесвіту, тобто людина не просто спостерігає Всесвіт, а надає йому існування. Уявлення, що Всесвіт не тільки породжує життя, але і підтримує його і розвивається завдяки своїй волі, доходить висновку: людина є не тільки мірою всіх речей, а також і її творцем. У світоглядному плані інтерпретація Уїлером антропоного космічного принципу являє собою сучасне формулювання установок І. Канта про телеологічність світовлаштування [7].

Таку інтерпретацію антропоного космічного принципу поділяє російський вчений В. Налімов, який розкриває його шляхом включення ідеї про первісне існування смислів. Ці смисли лежать в основі Всесвіту і передбачені для розкриття людиною. Глобальний еволюціонізм, що надає розвитку як біосфері, так і ноосфері, вважається можливим тому, що на Землі в Космосі загалом реалізувалися зовнішні умови, а в глибинах Всесвіту потенційні можливості семантичної природи, які в цих мовах розкрилися через багатоманітність живих текстів (людина і є одним із цих текстів). Людина стала виступати в єдності з цим Всесвітом, нерозривності з ним. Саме в цьому смисл антропоного принципу (В. Налімов). Тут смисли являються самостійною реальністю і виявляються через матерію за допомогою геометрії Світу. Фактично Налімов відроджує, хоча і в деякому модифікованому вигляді концепцію Платона про одвічне існування «ідей», відблиском яких слугує матеріальний світ. Такий підхід передбачає, що «ідея», чи смисл, виступає як код, що включає всю інформацію про еволюцію Космосу, виникнення життя і людини. В. Налімов створив модель несвідомого, в якій поряд із фізичним вакуумом вводиться поняття «семантична культура», під якою розуміють невиявлене семантичне поле [8].

У стані глибокої медитації відбувається деперсоналізація індивіда, його злиття з цілісністю світу. У цій моделі індивідуальність кожної людини описується функцією розподілу, яка будується над загальним полем ознак. Ототожнення ЕГО з функцією рівномірного розподілу на усьому полі ознак сприяє розчиненню в цілісності світу (можливо, це те, що називають досягненням нірвани). У цій моделі семантичні поля дискурсів виражають не парадигмальний досвід, а свідомість далекого минулого (міфи, символи). Звідси В. Налімов виводить гіпотезу про те, що сама культура

включає не тільки свідоме, але й несвідоме, що знаходиться в підпіллі. Саме те, що віднесене до пізньої культури, і залишається нерозкритим [9].

Голографічна модель пізнання – моделювання пізнавальних процесів на основі їх хвильового кодування людських об'єктів зовнішнього світу. Хвильовий підхід дає змогу більш адекватно відтворити особливості різних об'єктів, ніж дискретна (алфавітна) мова. Самі об'єкти в їх просторових особливостях можна розглядати як деякі системи хвильових характеристик, як розподіл амплітуд. Варто врахувати, що вже мають місце голографічні моделі світу (Всесвіту). Оскільки людина є породженням Всесвіту і являє собою гігантську голографічну систему, що має квантово-механічну природу, то і функціонування психіки людини має базуватися на голографічних і квантово-механічних принципах. Саме з цього виходить голографічна модель людської психіки і Всесвіту, розроблена К. Прібрамом і Д. Бомом. Її суть в тому, що кожна точка простору Всесвіту включає всю інформацію про світ (аналогічно, справедливо і щодо психіки): 1) об'єктивна реальність (незалежне від неї зовнішнє середовище, яке людина намагається змінити відповідно до своїх планів); 2) між суб'єктивними реаліями різних людей (соціальних груп, спільностей) і різними аж до взаємовиключення програмами перетворення світу; 3) безперервно змінюючи світ та саму себе, людина прориває обмежений горизонт тваринного існування, залишаючись при цьому кінцевою істотою, смертною, прилучаючись до безмежності природи, культури і духу. Отже, аналіз концепцій взаємовідносин «людина–суспільство», «людина–природа», «людина–людина» засвідчив про велику різноманітність проблем людини в інформаційно-комунікативному просторі [10].

2. Взаємодія людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість глобального інформаційно-комунікативного соціуму

Суспільство як соціум характеризує суспільний світ як саму абстрактну, в певному смислі невизначену усезагальність людського суспільного буття, яка охоплює весь суспільний світ без будь-яких виключень. Саме завдяки своїй абстрактності, у певній мірі невизначеності, соціум виступає як «чисте», концентроване втілення суті суспільного буття людини. Є. Андрос зазначає: «У XX сторіччі стало цілковито зрозумілим – і у цьому найбільша бентежна і страшна істина, що людина є єдиною на планеті живою істотою, здатною здійснювати цілеспрямоване, свідоме (!) нищення себе подібних. До того нищення масштабне». Суспільство як системно-структурний цілісний світ – це рівень меншої абстрактності, ніж рівень соціуму. У ньому втілюється структурність суспільного життя, обмежена цілісність цієї структури, її основні елементи, певні детермінаційні, функціональні зв'язки цих елементів, до яких варто віднести і основні тенденції розвитку і функціонування цієї системи як цілісності. Можливо, найбільш влучною характеристикою цього рівня суспільства є визначення суспільства як суспільного організму. Суспільство як соціосвіт повсякденності фіксує одинично-конкретний, безпосередньо відчутний світ суспільного буття. Це те середовище, безпосереднє протікання суспільного життя, в яке зануряється людина, людина у своїй унікальності і неповторності. Якщо поєднати ці три рівні через призму зв'язку з людиною, то такий аналіз буде вкрай інноваційним [11].

Спираючись на рівні суспільства, варто виокремити, відповідно, три рівні людини: 1) людина абстрактно-субстанціональна – людина у своєму усезагальноглибинному, так би мовити, в якісно-чистому визначенні; 2) людина соціологічно-функціональна – це людина, взята у таких якостях, які забезпечують

існування і функціонування суспільства як системноцілісного організму; 3) людина екзистенційно-індивідуальна – це людина, занурена у світ повсякденності, людського самоствердження, що протистоїть зруйнуванню «людського елементу людської матерії» життя. Якщо світ людського буття людини диференціюється на своєрідні три рівні і людина також диференціюється на три рівні, варто дійти висновку, що між людиною і світом її суспільного буття існує три пари антропосупільних взаємовідносин, коли кожен рівень людини співвідноситься, корелюється з відповідним рівнем суспільного буття людини. Це такі види взаємовідносин: співвідношення людини як абстрактно-субстанційного суб'єкта і соціуму; співвідношення соціологічно-функціональної людини і суспільства як системно-цілісного організму; співвідношення екзистенційно-індивідуальної людини та соціосвітів повсякденності. Оскільки аналіз взаємовідносин «людина–суспільство» має суто методологічний характер, то й ця мисленнєва конструкція ставить собі за мету досягнути загальні принципи співвідношення людини і суспільства. Співвідношення людини і соціуму як своєрідної іманентної суперечливості самої людини потребує витлумачення сукупності взаємовідносин, що формуються у суспільстві.

Перша сукупність взаємовідносин – це взаємовідносини абстрактно субстанціональної, з однієї сторони, і соціуму, з іншої. У цьому форматі людина виступає як абстрактний суб'єкт, в якого на першому плані перебувають його усезагально-субстанціональні якості. Тут людина відходить від будь-якої конкретики, від індивідуально-екзистенційних життєвих колізій, своїх професійних якостей, рольових та інших особливостей. На цьому рівні навіть плинність буття не береться до уваги, а людина тут виступає як носій усезагальних субстанціональних якостей; соціум розглядається у своїй усезагально-абстрактній сутності, втрачає будь-яку структурно-елементну характеристику. Соціум як такий – це абстрактно-всезагальне, абстрактно-невизначене втілення суспільного буття людини як такої, що звеличується над більш конкретними характеристиками цього буття. Адже людина створює соціум і втілюється у ньому: соціум, яким би він не був, якою б своєю межею не розкривався, завжди несе у собі будь-яке людське начало, він виражає, втілює людську суть, людську іманентність. Дійсно, яку б межу соціуму ми не взяли, завжди субстанціональною основою цієї межі є людська думка, людський дух, людська життєдіяльність, будь-яке виявлення людської життєвості. Усе вищесказане дає можливість визначити соціум як певне інобуття, адже соціум у певному смислі слова виступає як інше «Я» людини. Причому соціум як інше «Я» людини є найбільш глибинним, дійсним «Я» людини, адже іншим «Я» людини є вона сама, проте об'єктивована, втілена в іншій формі, немовби відокремлена сама від себе і протилежна сама собі. Тому співвідношення людини і соціуму є своєрідною іманентною суперечливістю самої людини [12].

Друга сукупність взаємовідносин сприяє формуванню людини як соціологічно-функціонального суб'єкта, з однієї сторони, і суспільства як системно-структурного цілісного організму, з іншої. Суспільство виступає тут вже не як абстрактно-субстанціональна сутність, а як субстанціональна невизначеність, як значно більш конкретний рівень суспільного буття, який володіє певною, чітко вираженою цілісністю, структурністю, зі своїми фіксованими елементами, складними взаємозв'язками між ними. Суспільство – це цілісний організм, пов'язаний із узагальненням порядків різних країн, своєрідна інтеграція суспільних форм організації людського буття. Отже, людина у цій сукупності відносин виступає не як

носії абстрактно-субстанціонального начала, а у тому своєму рівневому виявленні, де виражаються його якості, пов'язані із суспільством як системно-структурним цілим. Тому і людину на цьому рівні варто характеризувати як соціально функціональний суб'єкт, чия діяльність націлена на забезпечення функціонування системно-цілісного суспільного організму певною мірою залежить від нього і визначається ним.

Людина виступає у цій сукупності відносин як член певної соціальності, колективності, як представник певної людської спільноти, як масовоколективний суб'єкт. Беззаперечну роль тут відіграє структурність суспільства як цілісності й оформлення елементів суспільства в окремі підструктури. Оскільки суспільство структурується як цілісність, структуруються всі його елементи, різні підсистеми, на цій основі відбувається певне структурування людей у певні групи, оформлення людей у певну соціальну колективність у рамках суспільства. Людина на цьому рівні відносин виступає як певна функціональна величина, тобто на цьому рівні людина своєю життєдіяльністю забезпечує нормально-оптимальне функціонування суспільного організму, а сама його життєдіяльність виступає як функція буття, розвиток суспільних структур і підструктур [13]. Для того щоб існували, оптимально діяли і підтримувалися суспільні структури, необхідна постійна людська енергія, людська життєдіяльність, яка має функціональний характер. На рівні співвідношення людини як соціологічно-функціонального суб'єкта і суспільства як системно-структурного організму є своєрідне домінування суспільства над людиною. Саме на цьому рівні суспільство являє собою силу, яка знаходиться над людиною, якоюсь мірою формує його установа, орієнтації, цінності. Відповідно, людина як суб'єкт залежний, підпорядкований суспільству, що обслуговує її підсистеми, підпорядковується її вимогам. Тому у відношенні «людина–суспільство» первинною ланкою виступає суспільство, а людина – фактором залежновторинними.

Третя сукупність взаємовідносин – це взаємовідносини екзистенційно-індивідуальні, в контексті яких відбувається взаємозумовленість світів – соціосвіту та індивідуального світу. Людина виступає тут як індивідуальна істота, не як абстрактно-субстанціональний суб'єкт, не як арифметичний елемент людської багатоманітності націй, класу, а людина неповторна, унікальна, в якій і виявляється особливість і повнота людської екзистенції. У цій сукупності відносин людина проявляється в своїх неповторно індивідуальних характеристиках. У своїй життєво-буттєвій безпосередності людина, як зазначав М. Гайдеггер, укорінена у своєму бутті, своєму домі, своїй спільноті, первинно-буттєвих відносинах, які детермінуються значеннями, смислами, цінностями і становлять життєвий базис буття людини, в якому на передній план виходять індивідуально-неповторні характеристики людини.

У цій сукупності відносин людина проявляється у формах своєї життєвобуттєвої неповторності, в яку вона вкорінена, у своє середовище, свій дім, свою безпосередню спільноту, світ первинно-буттєвих предметів, невід'ємних від людини і даної повсякденності, смислів, значень, цінностей, які становлять життєвий базис його буття, що являє світ повсякденності. З одного боку, екзистенційно-індивідуальне володарює над світом, формує його саме таким, яким його хоче бачити людина, пристосовувавши його до себе, до своїх власних інтересів і потреб. З іншого боку, світ повсякденності щодо людини володіє такою пригніченою силою, що може переважати над людиною, втягувати його в рутину повсякденності [14]. Як свідчить екзистенційно-антропологічний аналіз, людина, по своїй суті, щодо світу свого суспільного буття є нескінченно багатоманітною, і у цих відносинах вона володіє сукупністю різноманітних якостей, які розподіляються за диференціацією по різних

рівнях. У будь-якому разі людина у своєму ставленні до суспільного світу не виступає як дещо одноманітне, а розкривається як всезагальна субстанція суспільного світу, як всезагальна функціональна умова збереження і розвитку цього світу, як екзистенційно-буттєвий суб'єкт, який втілюється в індивідуальному світі повсякденності.

Різноманітність ставлення людини до світу суспільного буття безперервно зростає, ці відмінності являють собою багатоманітність, яка є певною ланкою єдності чи елементом системної єдності людського ставлення до світу. Ця єдність багатоманітності розглядається як рефлексія багатомірності людини, яка вбирає в себе рівневі відмінності людського ставлення до світу, спирається на ці відмінності, виростає із цієї багатоманітності і втілює її у собі. Проте, аналізуючи людину як складну соціальну і цілісну істоту, необхідно схопити ці відмінності, їх внутрішній зв'язок і на цій основі досягнути складну цілісність людського ставлення до світу суспільного буття [15]. Проведений аналіз спричинив виявлення тенденцій.

Тенденція перша: а) ставлення людини до світу її суспільного буття вирізняє ставлення людини до соціуму і характеризується як певне творіння людиною самої себе, втілення себе у цьому світі і в цьому смислі – в домінуванні людини; б) людина виступає не стільки як творець суспільства, не стільки як субстанція, яка втілюється в суспільстві, а, отже, яка певною мірою втримує існування і функціонування суспільства у цьому смислі, тобто підпорядковується його потребам і законам, а тому й виступає як сила, що у певному відношенні підпорядковується суспільству; в) людина виступає як творець свого соціомікросвіту повсякденності і водночас як слуга, і як раб, що підкорюється тиранії. У результаті дії цих трьох тенденцій ставлення людини до світу суспільного буття, формується певна тріада: людина в рамках першої сукупності відносин домінує над світом; в рамках другої – підпорядковується йому; в рамках третьої проявляється своєрідний синтез – творіння людиною світу і залежності від нього, підкорення йому. Усі три групи взаємозалежностей відносин проявляються разом, одночасно і є нерозривними, вони становлять єдину тенденцію, в основі якої закон заперечення. У контексті цієї різноманітності відносин і формується момент цілісного ставлення людини до світу, його суспільного буття, а ця цілісність є нерозривною і робить нерозривним зв'язок всіх складових елементів. Людина одночасно панує над світом свого суспільного буття і підпорядковується йому, тому розірвати цю суперечливість людських відносин, у принципі, неможливо [16].

Тенденція друга. Вона може бути охарактеризована як тенденція виокремлення феномена людського. Так, на першому рівні взаємовідносин людське начало в абстрактно-субстанціальному смислі представлене слабо, розчинене у всезагальній субстанціальності людини. У другій системі взаємовідносин воно виявляється більш виразно у масово-функціональному бутті, в його редукованості до соціальності, його обслуговуючій ролі.

Тенденція третя. На третьому рівні взаємовідносин людське розкривається найбільш наглядно, в його безпосередньо-чистому вигляді, що свідчить про те, що людське на різних рівнях взаємовідносин проявляється різними гранями, які нерозривно пов'язані між собою і створюють цілісність і обміну, і розподілу суспільно-значимої праці, через стани втрати суб'єктивності, появи почуттів самостійності і пригніченості. Отже, людина щодо світу виступає як цілісний і багатогранний суб'єкт, багатовимірність якого є надзвичайно складною проблемою.

Людина у динаміці віртуально-комунікаційного простору

Сучасний інформаційно-комунікативний простір у глобальному масштабі в певних тенденціях стає згубною для особистості, гуманізму, духовних цінностей наративною структурою, гіперреальністю, тому що містить таку саму безособову частку «man», яка міститься у «людях». Саме тому сучасна людина стала вже не метою, а засобом досягнення (владними – формальними і неформальними – структурами) мети. Проте, щоб адекватно зрозуміти цей процес субстанціональної втілюваності людини у соціумі, варто зафіксувати той всебічний факт, що людина з огляду на свої духовно-засадничі імпульси, іманентноактивну життєдіяльність здатна до своєрідного розщеплення, роздвоєння, що носить назву амбівалентності. Через свій потенціал людина здатна до того, щоб свій власний зміст наділити подвійним життям, життям іманентним, життям у собі і життям зовнішньо-об'єктивованим, немовби відокремленим від себе. І вся ця іманентна здатність до роздвоєння, розщеплення себе виступає основою втілюваності людини у соціумі. Інший висновок в тому, що сам соціум у цьому співвідношенні являє собою субстанціональне втілення людського начала, а його глибокою субстанціональною основою є саме людина та можливості її соціальної комунікації. Співвідношення людини і соціуму в контексті глобального інформаційно-комунікативного суспільства потребує аналізу: 1) суспільства як соціуму; 2) суспільства як системно-структурного цілісного світу; 3) суспільства як соціосвіту; 4) взаємовідносин між суспільством, людиною і природою; 5) виявлення тенденцій розвитку світу і людини; 6) взаємовідносин людини, соціуму і природи; 7) аналіз вимірів соціуму – фізичного, соціального, духовного; 8) аналіз мегасоціуму як єдиного цілісного і суперечливого організму [17].

У сучасному світі людина бере участь у великій кількості комунікацій одночасно. Значна роль у цьому процесі належить розвитку інформації, упровадження якої в повсякденність породжує нові форми реальності. Віртуальна реальність як форма предметно-соціальної симуляції відтворює умови, які є близькими до об'єктивної реальності, за допомогою яких, з однієї сторони, можливе виконання деяких дій поза предметною дійсністю, а, з іншої, переживання у реальності відчуттів, недосяжних для повсякденного життя. Основоположник віртуалістики Н. Носов виділяв чотири специфічних атрибути віртуальної реальності – актуальність, інтерактивність, автономність, переміщення. Віртуалізація розуміється як переміщення основних видів діяльності людини з соціального простору у віртуальний. У першу чергу це переміщення стосується інформаційної і комунікативної активності, яка масово переноситься в режим онлайн. ЗМІ та інтерактивні технології створюють комунікативну систему, в якій реальність переноситься у штучний світ, світ віртуальних образів, які стають не просто засобами передачі інформації, а виступають певним специфічним досвідом людини. Якщо людина епохи модерну сприймала соціальну реальність як природну даність, в якій необхідно було існувати, то людина епохи постмодерну, усвідомлюючи штучність віртуального середовища, дедалі більше сприймає різні артефакти віртуального середовища як можливі альтернативи соціальному середовищу [18].

Ще з часів І. Канта питання про простір розкривається у контексті апіорності його виникнення у свідомості людини, оскільки цей простір розглядався умовою можливості існування людини. Існування віртуального простору свідчить про поліонтичність буття. Тому базова ідея віртуального світогляду – поліонтизм, який передбачає аналіз психіки людини як сукупності різноманітних реальностей, які не зводяться одна до одної. Під віртуальністю розуміється ефемерний світ, який

вибудовується згідно з логікою об'єктивного світу з невеликими змінами, у результаті чого віртуальна екзистенція виступає як паралель наявної. Об'єднуючи принципи дійсного світу і результати людської творчості, людина починає змінювати те, що, за своїм онтологічним статусом, не підлягає наявному впливу людини. Комп'ютерна віртуальна реальність з'являється як результат не тільки розвитку інформаційних технологій, але й виступає соціальною необхідністю, що дає змогу людині урізноманітнювати мультиінтерпретації повсякденності відповідно до своїх бажань. Важлива особливість цього процесу – інтерактивність, участь споживача у віртуальному континуумі, завдяки чому людина виступає як форма масової творчості, як своєрідний перформанс, учасником якого може стати будь-який бажаючий. Комп'ютерна віртуальна реальність розглядається як альтернативна сфера буття, більш приваблива, ніж об'єктивна реальність, яка породжує нові форми ескапізму, психологічної залежності індивіда від віртуального світу та нові форми «абсолютно віртуального духу». У цьому сенсі корисними стають праці Г. Гегеля. Дослідження доробків Г. Гегеля про ідею Абсолютного Духу дають змогу тлумачити віртуальну реальність у тому сенсі, що абсолютний дух є першопричиною усього оточення, який володіє самосвідомістю і здатністю щось творити. Абсолютний Дух у процесі діалектичного відчуження проявляє себе у вигляді оточуючого світу, природи і людини. Потім, після зняття всіх протиріч, у результаті розвитку мислення і діяльності людини закономірне протікання діалектичного розвитку повертає його до самого себе, але вже в оновленому вигляді. Конкретно це може означати інтерпретацію гегелівської категорії Абсолютного Духу в аспекті філософії віртуальної реальності. Гегелівський Абсолютний Дух може бути інтерпретований як константна реальність, яка породжує у процесі діалектичного відчуження світ предметної дійсності як віртуальну реальність. Віртуальна реальність як домінанта другої природи – це соціокультурний феномен, що виходить за межі сучасності і комп'ютерної термінології. Віртуальна реальність – це сукупність усіх реальностей: тілесності, свідомості, волі, внутрішніх якостей людини, кожна з яких має подвійну природу існування – константну і віртуальну. Тому сучасна філософія представляє сучасну людину як реальну і віртуальну, реальний та ідеалізований конструкт. Це свідчить про те, що на зміну природничо-наукової чи механістичної онтології, яка умовно називається ньютонівською, приходить комунікативно-семантична чи дискурсивна онтологія, центром якої є людина як «автономний симулякр», різні спільноти і соціальні світи. Згідно з новою парадигмою пізнання світу, останній як принципово поліонтичний існує одночасно в рамках єдиного гіпертекста, який конструюється тим самим принципом, згідно з яким конструюється дискурс. Віртуальна реальність має голографічну природу, в якій одночасно поєднуються зовнішня структура дискурсу (комунікативні модифікації та їх прояви – смайлики, картинки, сленги) та внутрішня його структура (сенси, що лежать в основі спілкування). Голографічність цієї реальності проявляється в тому, що вона здається, на перший погляд, одновимірною для того, хто не розпізнає приховані в ній сенси, і, навпаки, є багатовимірною, адже здатна генерувати креативну інформацію і взаємовплив зовнішнього і внутрішнього середовища у свідомості учасників, втягнутих у цю реальність. Ця властивість віртуальної реальності дає людині змогу відтворювати засобами інформмоделей власний образ предметної реальності, наділеної особистісними сенсами. Отже, віртуальна реальність есплікується як штучно репродукована сфера-континуум, в якій індивід може трансформуватися, вступаючи у комунікацію із собі подібними і виступаючи у багатьох ролях –

реципієнта і читача, співавтора і споглядача, конститууючи новаційно-еволюційну матрицю ментальних структур-моделей свідомості і позасвідомості, формуючи свій реальний і віртуальний світ. Тому людина в динаміці віртуально-комунікаційного простору може модифікувати свою екзистенцію і своє буття [19].

У рамках синергетичного підходу особистість трактується як саморегульована, самоуправляюча система, тобто їй властива певна сукупність механізмів саморегуляції, в якій вирішальну роль управляючого фактора відіграє індивідуальна система цінностей особистості; як складана інформаційно упорядкована система здатна у процесах взаємодії з середовищем до адаптивної самокорекції і прогресивної еволюції шляхом використання механізмів зворотного зв'язку; як відкрита система, яка може існувати у відриві від оточуючого природного і соціального середовища. Між елементами цієї системи «особистість–суспільство» існує своєрідна динамічна рівновага, і будь-яке відхилення від неї слугує основним джерелом активності системи «особистість». Цілісність особистості – результат динамічної (нестійкої) рівноваги у системі «особистість–суспільство», проте ця рівновага постійно перебуває під загрозою порушення внаслідок тих змін, які відбуваються в суспільстві. Самі зміни зовнішнього середовища є джерелом активності особистості, яка, адаптуючись до плінних умов, накопичує корисну інформацію, підвищує рівень своєї організації, тобто розвивається. Таким чином, зміни, що відбуваються у суспільстві, є джерелом розвитку особистості і в цьому сенсі є корисними для неї. У свідомості особистості виникає велика «карта можливостей», потенційних шляхів розвитку, вона отримує ймовірнісний, стохастичний характер, і діапазон ймовірнісних шляхів розвитку особистості є досить великим: від високих моментів самовираження до крайньої деградації [20].

Висновок

Методологічний аналіз рівнів людини дає змогу відобразити складність цієї багатогранності, багатство відмінностей, навіть суперечностей підходів до аналізу людини як складної соціальної істоти, незважаючи на велику різноманітність підходів до людини. Багатовимірність людини має велику кількість вимірів індивіда, адже людина має космічний, фізичний, біологічний, соціальний, психологічний, культурний компонент. Людина – історична і творча істота, яка в процесі перетворюючої діяльності перетворює природу, суспільство, саму себе, розвиваючи свої фізичні і духовні потенції. Творча, перетворююча діяльність людини свідчить про систему вищої складності, багатовимірну систему. Загалом багатовимірна людина – це така людина, яка володіє творчим мисленням і намагається самореалізувати себе як особистість. Людина як соціокосмічний резонатор репрезентує спресований у рамках конкретного індивідуума Всесвіт, який чутко реагує на зміни соціуму і Космосу. Людина як голограма Всесвіту – метафоричний вислів, що вказує на глибокий зв'язок людини і Всесвіту. У деяких моделях людини відзначається космічний вимір його екзистенційної сутності, якщо виходити з розуміння людини як космобіопсихосоціальної єдності. У цьому плані становить інтерес трактування людини як голограми Всесвіту, що пов'язане з корпускулярно-хвильовим дуалізмом. Наші знання про екзистенцію людини і функціонування її мозку і психіки ще не дають змоги створити єдину науку про людину, тому багато проблем обговорюються саме на метафоричному рівні. Функціонування центральної нервової системи людини, особливо головного мозку, свідчить про голографічну парадигму. Сучасні вчені визначають духовну кризу особистості як вираження хаосу,

що має амбівалентний характер, тобто, з однієї сторони, здійснює руйнівний вплив на особистість, який у результаті може привести до загибелі особистості, а з іншої, виступає як необхідний момент розвитку, як творче начало, конструктивний механізм еволюції, адже з нього може розвиватися нова організація і навіть народження нової особистості.

Список використаних джерел:

1. Андрос Є. Проблема свободи у контексті раціоналізації людського буття / В. Табачковський, М. Булатов, Т. Лютий та ін. // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 127–174.
2. Базалук О. Формування образу людини майбутнього як стратегічна мета філософії освіти / О. Базалук // Освіта і управління. – 2010. – Т. 13. – № 2/3. – С. 49–55.
3. Білогур В. Формування концепції цілісної особистості: теоретико-методологічні виміри / Білогур В. // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2014. – № 59. – С. 192–203.
4. Власенко Ф. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда / Ф. Власенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2014. – Вип. 56. – С. 208–217.
5. Воронкова В. Концепции взаимосвязи человека, сознания, разума в контексте виртуально-информационного пространства / В. Воронкова // PHILOSOPHY & COSMOLOGY. – Kyiv, 2014. – С. 170–182.
6. Воронкова В. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего: [Монография] / В. Воронкова // Кого и как воспитывать в подрастающих поколениях. – Под ред. О. Базалука. – К. : Издательский дом «Скиф». – 2012. – Т. 2. – С. 134–152.
7. Воронкова В. Співвідношення людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість самої людини / В. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. – Вип. 42. – С. 14–24.
8. Дзьобань О., Соснін О. Інформаційна безпека: нові виміри загроз, пов'язаних із інформаційно-комунікаційною діяльністю / О. Дзьобань, О. Соснін // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць / Під ред. В. Воронкової. – Вип. 61. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2015. – С. 24–34.
9. Зеленков А., Олейник И. Информационная цивилизация как глобальный проект эпохи постсовременности / А. Зеленков, И.Олейник // Философия и социальные науки. – 2014. – № 2. – С. 4–6.
10. Кивлюк О. Глобалізація та інформатизація освіти в предметному полі філософії освіти / О. Кивлюк // Гуманітарний вісник ЗДІА : Збірник наукових праць / Під ред. В. Воронкової. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2014. – Вип. 57. – С. 192–200.
11. Максименюк М., Нікітенко В. Формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії / М. Максименюк, В. Нікітенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – № 66. – С. 266–278
12. Мельник В. «Аксіологічний поворот» сучасної філософії від культури як буття до буття культури / В. Мельник // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.] – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2015. – Вип. 63. – С. 208–217.

13. Нікітенко В. Сучасна геокультура як геокультурний феномен / В. Нікітенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид – во ЗДІА, 2013. – № 53. – С. 261–270.
14. Нікітенко В. Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку : соціально-філософський вимір / В. Нікітенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2013. – № 54. – С. 266–280.
15. Пунченко О. Фреймы для репрезентации современного этапа цивилизационного развития / О. Пунченко // Философия и социальные науки. – 2014. – № 2. – С. 26–30.
16. Пунченко О., Лазаревич А. Інформатизація як засіб репрезентації інформаційних ресурсів суспільства / О. Пунченко, А. Лазаревич // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА. – 2015. – Вип. 63. – С. 21–30.
17. Пожуєв В. Осмислення місця і ролі інформації в сучасному суспільстві / В. Пожуєв // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. – № 42. – С. 4–13.
18. Пожуєв В. Глобальне інформаційне суспільство як новий соціальний та економічний феномен ХХІ століття / В. Пожуєв // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 52. – С. 5–14.
19. Савченко С. Взаємодія культури і освіти в умовах інформаційного суспільства та культурної глобалізації: соціально – філософський вимір / С. Савченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА. – 2014. – Вип. 59. – С. 117–126.
20. Час вибору: виклики інформаційної епохи: колективна монографія / За заг. ред. О. Івакіна, Д. Яковлева. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 472 с.

Федоров В.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація

Дослідження присвячене актуальній для сучасної України темі – визначенню ролі боргових зобов'язань у процесі формування ефективної державної політики. З'ясовано потенціал щодо використання в Україні досвіду деяких зарубіжних країн (Італійської Республіки, Федеративної Республіки Бразилія, Республіка Польща тощо) із цього питання. З огляду на курс України на європейську інтеграцію досліджено роль Європейського центрального банку в досягненні збалансованого бюджету та раціоналізації фінансової політики Єврозони. Визначено сутність процесу управління державним боргом та механізми підвищення його ефективності.